

Ю.В. Должанська

«ЖІНКА РЕВОЛЮЦІЇ» В НОВЕЛАХ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «КІТ У ЧОБОТЯХ» ТА «СИНІЙ ЛИСТОПАД»

- *Nicolas! Я тобі не вірю, тому що ти й досі не показав жінщини революції.*
- *Да, Marie! Я ще не показав, але я покажу.*
- *Ні, ти її не покажеш, бо в твоїм уявленні вона не більше як самочка.*
- *Marie!*
- *Да, Nicolas! Так.*

(М. Хвильовий, «Арабески»)

Микола Хвильовий був одним з найталановитіших українських письменників 1920–х років. Його оповідання, новели, повісті й романи мають високу мистецьку вартість.

Г. Костюк у вступній статті до творів Хвильового у 5 томах пише «Поява “Синіх етюдів” засвідчила, що в літературу прийшов новий, духовно–суверенний письменник. І сучасники його прийняли це бездикусійно, як факт сам собою зрозумілий» [6; 45].

Творчість Хвильового через політичні причини досліджувалась непослідовно, хаотично. Та все ж критикам і літературознавцям вдалося окреслити в загальних рисах літературний портрет Миколи Хвильового. У працях В. Агеєвої, Ю. Безхутрого, Т. Гундорової, М. Жулинського, Ю. Лавріненка, В. Мельника, Р. Мовчан, О. Муслієнко, Л. Плюща, Л. Сеника, Ю. Шереха та ін. досліджена авторська концепція дійсності, проблеми інтерпретації творчості письменника, схарактеризовано образну систему, символіку, провідні мотиви, особливість письма.

Проте образ «нової жінки» у більшості випадків залишається поза увагою літературознавців. Хоча останнім часом все більше дослідників починають звертати на це увагу (В. Агеєва, Ю. Безхутрий, Л. Сенік, Г. Хоменко), адже творчість Хвильового припадає на той переломний етап розвитку суспільства, коли відбуваються тотальні зміни в галузі науки, культури, політики. Разом із суспільними змінами змінюється і місія жінки.

Одним із основних явищ, що визначили сутність модернізму початку ХХ століття, була «війна статей», тобто «протистояння патріархальних і сучасних уявлень про місце і роль чоловіка та жінки в соціокультурних процесах... Образ “нової жінки” став знаковим для модерністського мистецтва» [2; 4–5].

Жінка початку ХХ століття вже не обмежує себе дітьми, кухнею та церквою, вона творить нове суспільство на рівні з чоловіками, часто є морально–сильнішою за них. Тому жінка у творах М. Хвильового часто наділена чоловічими рисами – сила, мужність, сміливість... Атрибут чоловічої сили – зброя тепер стає доступна і жінці. Але автора хвилює питання: наскільки це правильно і виправдано? У Хвильового, який був знайомий із працями О.

Коллонтай, А. Коллонтай, А. Бебеля та інших борців за емансипацію жінки, склалося своє бачення жіночої проблеми. Яскраве свідчення тому – неабияка увага автора до «жіночого мотиву».

У своїх новелах письменник розповідає про долю жінки в часи революції, громадянської війни та перші роки після її закінчення. Ще у 1925 році М. Чирков писав: «Хвильовий – ... органічно зв'язаний з революцією», «письменник, що цілком вийшов з надрів революції» [11; 38–39]. Критик зазначив, що революція – це головна тема всієї прозової творчості письменника. Саме тому герої Хвильового вільно почувуються в революційній стихій, шукають себе і сенсу існування.

Головна героїня новели «Кіт у чоботях» має красиве ім'я – Гапка. Але автор зумисне не називає її по-імені. Адже «Гапка – глухо, ми її не Гапка, а товариш Жучок» [10; 154].

Безіменність Гапки пояснюється самим часом, котрий потребував однотипних «муралів революції». «Товариш жучок №2, №3, №4» [10; 166].

«Безперечно, метою оповідача було передати масовість руху, що його підняла революція-бунт, підкреслити типовість образу і подій... своєрідний реєстр, нумерація "товаришів Жучків" асоціативно відсилає читача спочатку до списків як таких, потім до "інвентарної книги", де люди губляться з номерами», – зазначає Ю. Безхутрий [4; 138].

Героїня вбрана в безгудзиковий одяг кольору хакі, чоботи і в неї голена голова. Такий опис явно не притаманний жінці. Але ж не забуваймо, що ця жінка – «вогонь революції», її безпосередній учасник, вона самовіддано проводить свою щоденну діяльність, «невеличкий подвиг», аби надалі козак не вішав на ліхтарі нічийх дітей. Проте традиційно це справа чоловіків – захищати жінок, дітей, рідну землю. Тепер цими справами займаються також і жінки і яскраве свідчення тому «Товариш жучок №2, №3, №4 і не знаю ще скільки є», «Кіт у чоботях – тип. Точка. Коротко. Ясно» [10; 167]. А ясно одне, що не одна жінка «Кіт у чоботях» чи «товариш Жучок», безіменна, так і загубилася «у глухих нетрях республіки».

Оповідання називається «Кіт у чоботях». Це інше означення товариша Жучка, отримане за невисокий зріст героїні та її взуття: «І нарешті – чоботи. Ну тут ясно. Подивіться на малюнок, той що за дитинства» [10; 156]. Таким чином створюється кумедний образ. Адже котові чоботи були завеликі. Скоріше за все, Гапка теж носила чоловічі чоботи не свого розміру. І це дужче робить її чоловікоподібною. Голена голова, а тут ще й потворні чоботи замість елегантних жіночих туфельок.

Прізвище головної героїні – Жучок. Простежується певна паралель з «Перевтіленням» Ф. Кафки. Гапка загубила себе в «глухих нетрях республіки», натомість з'явився товариш Жучок, «кіт у чоботях», що ходить «по бур'янах революції», носить сонячну вагу, щоб висушити болото...» [10; 166]

«Уніфікація, втрата індивідуальності, самості людини, механічне перетворення її на гвинтик, номер у реєстрі, – ось що таке система, породжена

подіями, про які розповідається у новелі "Кіт у чоботях"» [4; 138], – зазначає Ю. Безхутрий.

О. Муслієнко з цього приводу пише: «Героєві без імені відповідає простір без меж. Знаком безпритульності людей, загубленості їх у світі стає шалений лет паровика крізь простір. Стираються просторові межі, стираються межі життя, минуле разом з іменами. У такому світі жінка Гапка перетворюється на знеособлену істоту із прізвиськами чоловічого роду – Кіт, Жучок» [9; 10].

Натомість О. Лігостова, характеризуючи товариша Жучка, «покликання якої "висушити болото"», створене революцією», запевняє читача, що «обраний нею шлях єдино правильний у даній ситуації, бо вона повністю реалізує свої здібності, виявляє всю яскравість душі. Ця жінка переконана в необхідності боротися і з низьким рівнем освіченості, і з відсутністю дисципліни та порядку, має почуття відповідальності» [7; 57]. Дійсно, організаторські здібності вона проявляє повною мірою, до того ж, Гапка цілеспрямована і наділена твердим (чоловічим) характером достойно виконує роботу секретаря ком'ячейки. Хвильовий вдало обігрує ленінську тезу про те, що тепер навіть куховарка може керувати державою. «За товаришем Жучком – та сама куховарка Гапка, що прочитала єдину брошуру "Что такое коммунизм" і опинилася "при владі"» [8; 49]. Але, варто відзначити, що без відповідних рис характеру та внутрішніх якостей це неможливо.

Отже, героїня новели «Кіт у чоботях» – це образ «нової жінки-революції», яка прийшла на зміну традиційним сентиментальним і безвольним Ганнусям і Катрусям. Вона сильна духом і готова боротися на рівні з чоловіками.

Такою самою «ною жінкою», яку породила революційна дійсність є героїня «Синього листопада» – Марія. Це найбільш поширене жіноче ім'я у творах Хвильового. Інтертекстуальну символіку цього імені відзначили майже всі дослідники.

Місце дії новели – Північний Кавказ. Це наштовхує читача на те, що образ Марії, жінки, тут є універсальним. Національність Марії нам не відома. «Вона (Марія) – дочка південної Кубані» [10; 209].

Ю. Безхутрий коментує це так: «Така відірваність від українського коріння зазвичай не властива Хвильовому. Тому в даному випадку вона може бути розцінена як свідоме бажання автора подати "дистильований" варіант "історії про революціонерів", для яких проблеми національні або десятирядні, або не існують зовсім» [4; 149].

Події відбуваються в річницю жовтневої революції. Марія – активна Учасниця революційних подій. Але й по закінченню революції не покидає Розпочатої справи: «Женщини революції пішли плодити дітей. Тільки Марія і небагато не пішли» [10; 206]. Такі дослідники творчості Хвильового як В. Агеєва та Ю.Безхутрий відносять Марію до «зайвих людей». Але Марія не Розчарувалася в революції. Вона свято вірить у правильність свого вибору, страждає, як і Гапка, та все ж не розчарується.

«Сама говорила: песик революції – тьяв, тьяв! Але не прибудилась: знала Фігнер і ще багато» [10; 208]. Власне, цією невеликою реплікою Хвильовий говорить, що Марія потрапила у революційну круговерть не випадково і була досить освіченою.

Марія, безперечно, морально сильна жінка, яка не дасть себе образити. З чоловіками вона почувається вільно, зверхньо. Про це свідчить такий епізод:

«Тоді Марія спитала: де кінчається ваша дурість і починається контрреволюційність? ... Де ви її бачите? Просто – тоска. Просто – харя непереможного хама.

– Ви так думаєте?

– Я цього певна.

Гофман підійшов до вікна і сказав:

– Тоді виходьте з партії.

– А чому б вам не вийти?» [10; 210].

Але попри моральну стійкість, постійну боротьбу і життя в тяжких умовах, Марія не лишається душевної доброти, співчуття, любові. Вона допомагає червоноармійцеві написати листа додому. Її співчуття й витримка біля хворого Вадима варті захоплення. Вона нагадує собою Пресвяту Діву біля ліжка помираючого Вадима. І в цьому її сила.

Образ Марії – трагічний. Вона присвячує своє життя служінням ідеям революції, натомість лишається головною – щастя і материнства. Прикро звучить: Марія – Богоматір – жінка не реалізовує своє природне покликання.

Найбільше це проявляється в епізоді, коли Марія схиляється над постіллю помираючого Вадима і говорить йому останні слова. «Письменник не повідомляє про те, що саме сказала Марія, та це звучить у підтексті. Це могли бути лише слова про кохання, про велику муку нереалізованого почуття жінки, найприродніші і найщиріші слова на світі. Але смерть-тиша (запах сосни!) перетворює їх на слова-фантоми, яких ніхто ніколи не почув. Перед нами щ одна душевна трагедія, причиною якої є відмова від людського щастя за примарної ідеї» [4; 149].

На розгубленість головної героїні, роздвоєність її душі звернула увагу В. Агеєва, дослідниця зазначила, що Марія «наділена винятковою чутливістю до всіх проявів зовнішнього світу, і її враження, її бачення навколишньої природи, вчинків людей – єдина реальність, яку вона може протиставити своїм постійним ваганням, зневірі, на яку може опертися, щоб зберегти цілісність власної роздвоєності, розколотої сумнівами свідомості» [1; 19].

Марія знаходиться на роздоріжжі, не знає як жити далі. У тексті з'являється посилання на народні казки про богатирів, що на роздоріжжі, вибираючи собі дорогу, читали напис на стовпі «Підеш на право... на ліво... прямо...» Таким чином Марія асоціюється з фольклорним богатирем. З єдиною різницею – богатир вибирає нелегкий шлях, але зрештою виходить переможцем. Марія ж, насправді, такого вибору не має. Власне, вибір у неї може бути лише один: залишатися вірною революційним ідеалам,

продовжувати вести боротьбу чи кинути все це і зайнятися жіночими справами – одружитися, народити дітей. Але обоє ці варіанти розвитку майбутніх подій не мають для Марії сенсу без Вадима. Хвильовий характеризує це так: «Підеш на право – загризе вовк. Підеш на ліво – уб'єшся в ярку. Це правда. Це дійсність. Принаймні для неї» [10; 217]. Ми не знаємо який вибір зробить Марія. Автор не дає відповіді на це питання, вказуючи лиш «Марія йшла на схід» [10; 219]

У культурах різних народів переважає визначення сходу як «найкращої» сторони. В українській міфології Схід – «це країна вирію, де Сходить сонце й розпочинається життя» [5; 513]. Це дає нам підстави твердити, що факт «Марія йшла на схід» (тим більше дія відбувається вранці) дає певну надію на краще життя героїні у такому здавалося б безнадійному становищі, можливо, вона готова розпочати нове життя.

Розглянуті новели свідчать про те, що «жінчина революції» в уявленні Хвильового – романтична особа, але вона не зреалізувала себе. Це образ романтично-трагічний, пройнятий сумом і співчуттям до жінки, до її нової місії, яку вона мусить виконувати в жорсткому світі. «Жінка революції» в ім'я високої мети відмовляється від земних радощів, від свого жіночого ества – одруження, материнства, чим і здобуває собі безсмертя, захоплення і співчуття автора. Власне, такою була дійсність, революція, так це показав нам Микола Хвильовий.

Література

1. Агеєва В. Автор і герой у структурі новели Миколи Хвильового // Слово і час, – 1993, – №12. – С. 16-21.
2. Агеєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. – К.: «Факт», 2008. – 360с.
3. Агеєва В. «Зайві люди» у прозі М. Хвильового // Слово і час. – 1990. – №10. – С. 3-9.
4. Безхутрий Ю. Хвильовий: проблеми інтерпретації. – Харків: «Фоліо», 2003. – 495с.
5. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002.
6. Костюк Г. Микола Хвильовий: Життя, доба, творчість // Хвильовий М. Твори: У 5 т. – Нью-Йорк; Балтімор; Торонто, 1978. – Т. 1. – С 15-106.
7. Лігостова О. Вибір героїв Хвильового // Слово і час. – 1995. – №1. – С.56–59.
8. Мовчан Р. Ще раз про Миколу Хвильового, або Ното Ludens в українській прозі 20-х років // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – №3. – С. 39-54.
9. Муслієнко О. Мандрівка у пошуках "Запаху слова" // Хвильовий М. Вибрані твори. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – С. 3-22.
10. Хвильовий М. Твори: У 2 т. Т.1. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 650с.
11. Чирков М. Микола Хвильовий у його прозі // Життя й революція. – 1925. – №9. – С. 38-44.

Анотація

Должанська Ю. «Жінка революцій» в новелах Миколи Хвильового «Кіт у чоботях» та «Синій листопад».

У статті досліджується образ «нової жінки» на матеріалі двох новел Миколи Хвильового, порушуються питання «війни статей», протистояння традиційних і модерних уявлень про роль і місце жінки на початку ХХ століття. Крізь призму феміністичної критики охарактеризовано головних героїнь творів письменника «Кіт у чоботях» та «Синій листопад»: вибір імені героїні, її діяльність, активна громадська позиція. Акцентується увага на проблемі втрати природного жіночого начала під впливом революційної епохи.

Ключові слова: Микола Хвильовий, жіночий образ, «нова жінка», «війна статей», революційна епоха.

Аннотация

Должанская Ю. «Женщина революции» в новеллах Николая Хвильового «Кот в сапогах» и «Синий ноябрь».

В статье исследуется образ «новой женщины» на материале двух новелл Николая Хвильового. Автор касается проблем «войны полов», противостояния традиционных и современных представлений про роль и место женщины в начале ХХ века. Сквозь взгляды феминистической критики характеризуются главные героини произведений писателя «Кот в сапогах» и «Синий ноябрь»: выбор имени героини, ее деятельность, активная позиция в обществе. Акцентируется внимание на проблеме потери природного женского начала под влияние революционной эпохи.

Ключевые слова: Николай Хвильовой, образ женщины, «новая женщина», «война полов», революционная эпоха.

Summary

Y. Dolzhanska. «The Woman of Revolution» in novels «The Cat in Boots» and «The Blue November» by M. Khvyliovyi.

The article examines the character of «a new woman» depicted in two novels by M. Khvyliovyi, the author addresses the issue of «battle of the sexes», the confrontation of traditional and modern conceptions about the role and place of a woman at the beginning of 20th century. The main characters in «The Cat in Boots» and «The Blue November» are specified in the light of feministic criticism, and these features are – the main character name choice, her activity, social-minded civic stand. It is stressed on the problem of natural female substance loss under the influence of revolutionary epoch.

The key words: Mykola Khvyliovyi, female character, «a new woman», «battle of the sexes», revolutionary epoch.

Статтю прорецензовано і рекомендовано до публікації доктором філологічних наук, професором І.С. Масловим.